

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПЕДАГОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Топузова А.В. - аспірант Інституту педагогіки НАПН України

Urodzony w 1987 roku w Kijowie. W 2004 roku rozpoczął naukę na studiach w Narodowym Uniwersytecie Pedagogicznym Dragomanowa o specjalności geografia i biologia, którą ukończył w 2009 roku. Od lat pracuje jako nauczyciel geografii w Pishchansk „poziomów SPC-III - Przedszkolaków”. W 2012 roku wstąpił absolwent szkoły w Instytucie Edukacji techniki specjalne NAPS Ukraina (geografia). Autor około 10 publikacji naukowych

Топузова Алла Василівна в даний момент часу є аспірантом Інституту педагогіки НАПН України і працює над дисертаційним дослідженням «Діяльність Українського Географічного товариства в галузі шкільної географічної освіти».

Топузова А. В. Народилася в 1965 році в м. Києві. Закінчила природничо-географічний факультет Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького. Працювала у навчальних закладах м. Києва та Київській міській державній адміністрації. З 2009 року займається науковою діяльністю. У 2010 році в співавторстві з О. Ф. Надтокою створено підручник «Географія.10 кл.», який зайняв III місце на Всеукраїнському конкурсі підручників, в номінації «Географія». Топузова А. В. є автором 15 наукових праць. В коло її наукових входять питання історії розвитку методики навчання географії, історії географічного товариства України, якості географічної та природничої освіти.

Вступ. В сучасній педагогіці не

втрачає свого значення історичний підхід у дослідженнях. Автор статті неодноразово використовує його для аналізу педагогічного значення Українського географічного товариства, діяльність якого протягом багатьох років має непересічне значення, так як є науковою громадською організацією вчених, освітян, студентів, фахівців в галузі географії та суміжних з нею наук. Українське географічне товариство було створене з метою задоволення та захисту спільних інтересів його членів, сприяння організації, розвитку, підвищенню ефективності та координації географічних досліджень, використання їх досягнень для вирішення проблем соціально - економічного розвитку, оптимізації взаємодії суспільства і природи [1].

Товариство співпрацює з органами державної влади і місцевими органами самоврядування, академічними установами України, в тому числі й з Національною академією педагогічних наук, закладами освіти, науково-

дослідними установами, громадськими організаціями в Україні та географічними товариствами іноземних країн. Організація науковців-географів України веде свій відлік від 13 лютого 1873 року, коли в Києві було утворено Південно-Західний відділ Руського географічного товариства, так як більша частина України входила тоді до складу Російської імперії. Першим головою було обрано Григорія Галагана — юриста і громадського діяча. Секретарем і керуючим справами Відділу був Павло Чубинський (1839 – 1884) - географ, краєзнавець, етнограф, саме він є автором слів пісні «Ще не вмерла Україна», що стала основою державного гімну України [2, 12].

Аналіз останніх досліджень. У проєкті Концепції географічної освіти в основній школі зазначається, що географія має залишатися базовим світоглядним навчальним предметом у загальноосвітніх навчальних закладах, адже вона має потужний методичний інструментарій для створення умов виховання національної еліти планетарного масштабу.

Головними орієнтирами реформування географічної освіти мають бути методичні засади, які віддзеркалюють сучасний стан освітньої системи України і на яких базується розвиток змісту предмета і набування учнями певних якостей, які давали б змогу самореалізуватися у складному глобалізованому світі [5, с. 4]. Тому досить важливими і актуальними є питання аналізу діяльності провідних вчених минулого, які фактично ініціювала створення Українського географічного товариства.

Формування цілей статті. У даній статті автор має на меті, за допомогою історичного підходу та аналізу архівних

джерел прослідкувати початковий етап формування Українського географічного товариства та оцінити педагогічне значення праць його фундаторів.

Основна частина. Однією з передумов створення в м. Києві відділу географічного товариства стало організаційне засідання Київського товариства дослідників природи, яке відбулося 28 лютого 1869 р. у приміщенні університету Св. Володимира. Ініціатором його створення були зоолог К. Кесслер і біолог-еволюціоніст О. Ковалевський. Активну участь у діяльності товариства у різний час брали геологи М. Андрусов, К. Феофілактов, В. Тарасенко, П. Тутковський, О. Рогович, І. Шмальгаузен, О. Коротнев та ін [6]. Через три роки - 15 лютого 1872 року П. Чубинський подав Київському генерал-губернатору М. Дондукову-Корсакову проєкт статуту Південно-Західного відділу Російського географічного товариства [13]. Ця ідея, після розгляду у вищих інстанціях, сприяла тому, що правління Російського географічного товариства та царський уряд зрештою погодилися на заснування Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, але його роль фактично зводили до «вивчення губерній Київського навчального округу у всіх тих напрямках, які складають предмет дослідження товариства і особливо зі статистики та етнографії» [10].

Відкриття Південно-Західного відділу Російського географічного товариства відбулося 13 лютого 1873 року, яке фактично стало початком формування Українського географічного товариства. Головними передумовами його створення стали такі чинники як поширення географічних досліджень, та ініціатива вчених і громади м. Києва. На засіданні

були присутні 17 членів - засновників відділу: Г.Галаган, П.Чубинський, В.Антонович, П.Житецький, К.Михальчук, В.Симиренко інші відомі наукові і громадські діячі [6].

Головою відділу було обрано Г.Галагана, популярного в Києві мецената, людину, що вболівала за виховання національної інтелігенції і матеріально підтримувала вітчизняну науку. Правителем справ одноголосно обрали П.Чубинського. Йому ж і надали почесне право виступати з програмною промовою. Відомий історик Н.Полонська-Василенко справедливо вважає цю подію першим кроком до створення майбутньої Академії наук України [7]. Але треба справедливо зазначити, що таким чином, також, почалося формування Українського географічного товариства. За словами одного з дослідників історії Південно-Західного відділу Російського географічного товариства Ф.Савченка це був час українського науково-культурного розвою і самовизначення [4]. Рамки товариства у той час були можливістю до здійснення наукових географічних досліджень на українських та польських землях та шляхом до педагогічної просвіти на цих теренах.

На першому засіданні новоутвореного Товариства П.Чубинський у вступній промові наголосив, що утворення відділу дасть можливість покращити інтелектуальний стан суспільства, сприятиме виникненню нових наукових осередків в Україні. Він зазначив, що одним з головних завдань відділу є організація етнографічно-статистичного вивчення краю, насамперед трьох основних етнографічних типів – українського, польського і єврейського. Згадавши імена видатних українських і польських

дослідників краю, П.Чубинський закликав присутніх працювати на користь країни.

Активними членами відділу були В. Антонович, Ф. Вовк, М. Драгоманов, П. Житецький, М. Зібер, О. Кістяківський, О. Клосовський, О. Лазаревський, С. Подолинський, О. Рогович, О. Русов, І. Рудченко, М. Старицький, В. Шульгін, К. Феофілактів, М. Яснопольський.

З перших днів свого існування відділ розгорнув активне дослідження природних умов і соціально-економічного життя України. Зокрема, К. Феофілактів здійснював вивчення геологічної будови і рельєфу, О. Рогович - рослинного світу, О. Клосовський - клімату, П. Чубинський, М. Зібер, С. Подолинський – структуру та побут населення, М. Яснопольський – стан економічних, фінансових та торговельних відносин.

Одним із заходів, що пригорнув увагу членів товариства був перепис населення міста Києва 2 березня 1874 року. За матеріалами перепису у 1875 р. світ побачив книгу «Киев и его предместия: Шулявка, Соломинка с Протасовым Яром, Байкова гора и Демиевка с Саперною слободкою по переписи 2 марта 1874 года, произведенной и разработанной Юго-Западным Отделом Императорского Русского Географического Общества».

Чільне місце в діяльності відділу займало налагодження відносин з іншими науковими товариствами та установами, обмін друкованою продукцією, складання і поширення програм для збирання матеріалів про край і предметів для музею, підготовка та заслуховування рефератів, освітня та науково-просвітницька діяльність.

Впродовж 1874-1875 років побачили світ два томи наукових праць членів

товариства, що позитивним чином вплинули на розвиток географічної, історичної та філологічної складових тогочасної освіти в Україні. Зокрема жвавий інтерес викликали статті О. Клосовського - про клімат Києва, О. Русова - про Остапа Вересая, відомого українського музиканта-кобзаря, М. Драгоманова - про зразки лицарської поезії в українських народних піснях.

У 1875 р. відділ одержав запрошення взяти участь у Географічному конгресі та виставці в Парижі. Для відбору колекцій і складання бібліографічного огляду головних географічних та етнографічних праць про край, була створена комісія під керівництвом М. Драгоманова [3]. На виставку також була надіслана колекція фотографій видів місцевості України, типажів населення України з характерними зразками одягу та узорів-орнаментів.

Також були представлені представили: реферати В. Антоновича «Про ремісничу і фабричну виробничу діяльність у Південно-Західному краї в кінці XVIII ст.», М. Яснопольського «Про умови торгівлі Південно-Західного краю і Малоросії з північно-західними і особливо польськими ринками», О. Клосовського «Деякі дані для кліматології м. Києва», О. Волкова «Про сільські ярмарки та значення їх для вивчення кустарної промисловості», О. Русова «Російські тракти кінця XVII і XVIII ст.» та «Деякі дані про Дніпро із атласу кінця минулого століття». Всі ці праці мали неабияке значення як для розвитку університетської освіти так і розширенні географічного сегмента знань у шкільній освіті.

Протягом восьми місяців відділ видавав газету «Киевский телеграф». За

матеріалами перепису населення 1874 року на сторінках цієї газети вийшло цілий ряд аналітичних матеріалів, зокрема «О жилище бедного населения Киева», «Женский труд в Киеве» та ін. [9].

Науковці товариства склали програму комплексного географічного та краєзнавчого дослідження території України, яка мала низку питань з топографії, орографії, гідрографії, вивчення ґрунтів, клімату і атмосферних явищ, рослин, тваринного світу, шляхів сполучення, населення та охорони природи. Не залишалися осторонь питання культури, етнографії, освіти, мови.

Крім того, відділ проводив широку просвітницьку діяльність. При Товаристві було засновано бібліотеку, яка налічувала понад тисячу наукових видань, а також музей, що мав близько 3 тис. експонатів. Все це мало непересічне значення для навчальних закладів Києва та освітянської громади всієї України, адже роль бібліотек у той час була надто велика.

Члени відділу взяли найактивнішу участь у III Археологічному з'їзді, що відбувся у серпні - вересні 1874 року в м. Києві, який був блискучим виявом наукової організованості, тих досягнень з боку наукового осередку відділу географії Товариства у Києві, що саме дійшов свого найвищого розквіту [3].

У березні 1875 року головою відділу було обрано визнаного лідера українського руху, професора Київського університету Св. Володимира В. Антоновича, а його заступником П. Чубинського. Крім того В. Антонович очолював Археологічну комісію, що відкривало можливості для тісного співробітництва комісії і відділу. Таким чином, Південно - Західний відділ

Російського географічного товариства почав претендувати на роль не лише регіонального, але й всеукраїнського наукового центру [1].

Проте, після видання Олександром II сумнозвісного Емського указу, дні відділу були злічені. Після цього відділ почали звинувачувати в українофільстві. На той час це було дуже серйозним штампом, який міг впливати на долі звинувачуваних [11]. Закриття відділу загалом стало тяжким ударом для української науки, освіти і національного руху.

М. Драгоманова та П. Чубинського було вислано за межі України, а газету «Киевский телеграф» закрито, все майно відділу – музей, бібліотеку і архів передано Церковно-археологічному товариству при Київській духовній академії.

Отже, Південно-Західний відділ Російського географічного товариства проіснував лише три роки. Проте він залишив помітний слід в науковому дослідженні Волині, Київщини, Поділля й інших регіонів України, сприяв консолідації зусиль українських та польських дослідників, залишив помітний слід у тогочасному освітньому просторі на території України.

Висновок. Утворення Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, незважаючи на короткий термін його існування, відіграло помітну роль у розвитку науки та освіти тогочасної України. Фактично поява цього відділу заклала перші підвалини у подальшому формуванні Українського географічного товариства. Вагомий вклад у розвиток тогочасної системи освіти, шляхом публікації своїх праць, виступам перед педагогічною громадськістю та

організацією краєзнавчих досліджень зробили В. Антонович, М. Драгоманов, П. Чубинський, М. Яснопольський та інші активні учасники товариства. П. Чубинський й після закриття відділу товариства продовжував вивчення просторів України, зокрема цікавився виготовлення заліза на Поліссі «О возникшем производстве железа на Вольни» (1875).

Вагоме педагогічне значення мали розроблені відділом методичні засади проведення досліджень певних територій. Зокрема, новаторські на той час методи опитувань, анкетування тощо. Надбанням українського освітнього простору цього періоду стала багатотомна комплексна праця П. Чубинського «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край», яка слугувала взірцем для багатьох наступних поколінь географів, краєзнавців, педагогів [8].

STRESZCZENIE

Niniejsza praca zajmuje się geograficznym i historycznym przeglądem historii badań lokalnych przeprowadzonych na terytorium Ukrainy w latach 70-tych XIX wieku. Są one omówione w kontekście tworzenia ukraińskiego Towarzystwa Geograficznego oraz w świetle ich wartości pedagogicznej.

SUMMARY

This paper deals with the geographical and historical overview of local history studies conducted on the territory of Ukraine in the 70-ies of the XIX century. They are discussed in the context of the formation of Ukrainian Geographic Society and in the light of their pedagogical value.

ABSTRACT

В статті розглядаються питання історичного огляду географічних та краєзнавчих досліджень, що проводилися на території України у 70-тих роках XIX століття. Вони розглядаються у контексті формування Українського географічного товариства та через призму їх педагогічного значення.

BIBLIOGRAFIA

1. Верменич Я. Історико-краєзнавчі дослідження в діяльності Південно-Західного відділу Руського географічного товариства (1873–1876 рр.) // Краєзнавство. / Я. Верменич [Текст] – 1999. – № 1–4. – С. 88.
2. Большая советская энциклопедия [Електронний ресурс] . - Режим доступу : [http://uk.wikipedia.org/wiki/Українське географічне товариство](http://uk.wikipedia.org/wiki/Українське_географічне_товариство). Мова – укр.
3. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці у двох томах. / М. П. Драгоманов [Текст]. – Т. 1. – К., 1970.–С. 60.
4. Записки Юго-Западного отдела ИРГО за 1873 г. [Текст]. – Т. 1. – К., 1874. – С. 5–6.
5. Концепція географічної освіти в основній школі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://undip.org.ua/info/1023/>
6. Костиця М. Краєзнавча діяльність Південно-Західного відділу Російського Географічного товариства . Історія української географії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrtur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/krajeznavstvo/krapivzahidviddil.htm>
7. Полонська-Василенко Н. Д. Українська академія Наук: Нарис історії. / Н. Д. Полонська-Василенко [Текст]. – К., 1993. – С. 9.17.
8. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. [Текст]. – Т. 1.– С. 4.
9. Ученый архив Русского географического общества. – Ф. 1. – Спр. 17. – Арк. 39.
10. Устав Юго-Западного отдела // Записки Юго-Запад. отдела ИРГО. [Текст]. – К., 1874. – Т. 1. – С. 1–2.
11. Ученый архив Русского географического общества. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 1., звор.
12. Чередниченко Д. Павло Чубинський. Есе// Київська старовина. / Д. Чередниченко [Текст]. – 1992. – № 6. – С. 47–59
13. Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського НАН України. – Відділ рукописів (Далі – ЦНБ ВР). – Ф. 1. – Од. зб. 706. – Арк. 2–8.

Wasze dzieci nie są waszymi dziećmi. Są synami i córkami powołanymi do życia przez Życie. Przychodzą przez was, ale nie z was. I choć są z wami, do was nie należą.